

כי לא קסם בישראל

מגישה : נגה נוב

בית הספר : אולפנת אמי"ת נגה

שם מורה מלווה : רחל וכטפוגל

תאריך הגשה : 31.3.2022

תוכן

3.....	מבוא
3.....	שאלת המחקר
4.....	פרק א: "תועבות הגויים ההם"
8.....	פרק ב: "תמים תהיה עם ה' אלהיך"
12.....	פרק ג': המזל לא שולט בישראל
17.....	סיכום עבודת החקר
18.....	נספח

מבוא

מאז שאני זוכרת את עצמי אני אוהבת ספרי פנטזיה. את ספרי הארי פוטר קראתי עשרות פעמים, עם ספרי ריק רייזן נכנסתי לעולם עשיר בסיפורי מיתולוגיה, קסם וכישוף. לכן החלטתי לחקור על הקסם והכישוף בתנ"ך. ככל שהעמקתי בעבודת החקר, הרגשתי מחוברת יותר לנושא שבחרתי. המסר שאיתו יצאתי מהעבודה היה מופלא בעיני ורלוונטי גם לחיים האמיתיים חסרי הקסם והכישוף, ולעולמי האמוני.

שאלת המחקר

"כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְאִתְלָמֵד לַעֲשׂוֹת כְּתוּעָבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם": (דברים, יח')

בספר דברים, הקב"ה פונה אל העם ואוסר על מעשים על טבעיים שנעשים על ידי האדם.

שאלות המחקר:

1. מהם המעשים האסורים? מדוע נאסרו? מדוע מעשה על - טבעי הוא שלילי?
2. האם יש מקרים שבהם המעשה העל-טבעי הוא מעשה חיובי? מתי התורה מאפשרת שימוש במעשים אלו?
3. מה המסר שנלמד מהאיסור לאדם המאמין?

פרק א: "תועבות הגויים ההם"

בפרק זה אפרט מה הם סוגי הכוחות העל טבעיים המפורטים בפסוקים, ארחיב על כל מעשה בנפרד ואסביר אותם לפי מפרשים שונים.

בספר דברים יח' ט-יג אנחנו לומדים על מהות האיסור ועל סוגי המעשים העל - טבעיים:

"כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֵאמֹר לְעֲשׂוֹת כְּתוּעֵבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם: לֹא־יִמָּצֵא בְּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹזְבֵתוֹ בְּאֵשׁ קִסִּים קְסָמִים מְעוֹנָן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף: וְחֹבֵר חֹבֵר וְשֹׂאֵל אוֹב וְיִדְעוֹנֵי וְדַרְשׁ אֶל־הַמְּתִים: כִּי־תוּעֵבֶת ה' כָּל־עֲשֵׂה אֵלֶּה וּבְגִלְלֵת הַתוּעֵבֹת הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ: תִּמְיָם תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ"

סוגי המעשים העל-טבעיים המפורטים במקרא לפי פרשני המקרא:

- **קוסם קסמים:** שם כולל למעונן, מנחש ומכשף או קריאה בכוכבים (אבי"ע)¹. פירוש אחר- אדם שמשמש במקל שיראה לו את הכיוון (רשי)², פירוש שלישי- מגידי עתידות על ידי טקסים שונים (רמב"ם)³.
- **כישוף:** הפרשנים לא מתייחסים במפורש להגדרת מכשף, יתכן והמילה מכשף לא היתה צריכה הסבר או פרשנות. הפירוש המודרני ל"כישוף הוא נסיון שליטה על כוחות נסתרים, או הגדת עתידות, באמצעות פעולות או מילים. (הסיפריה הוירטואלית של מטי"ח)
- **עינון:** קריאת עתידות בעננים או לפי העונות פירוש אחר- אוחזי עיניים⁴
- **אוב וידעוני:** ניסיון ליצור קשר עם המתים, פיתום המדבר משחיו או בעזרת עצם בפיו. (רשי"י)⁵
- **ניחוש:** עשיית כשפים בעזרת הטבע כדי לגלות את הנסתר.⁶
- **דרישה אל המתים:** אדם שבא ליצור קשר עם המתים דרך עצמותיו (אבי"ע)⁷
- **חבירת חבר:** אדם שמכשף בעזרת הידיים או במילים מיוחדות כדי להרחיק נזקים פירוש אחר - אלכימאי⁸.

פירוט והרחבה:

כישוף

סוג האיסור הראשון המופיע בתורה מופיע בספר שמות הוא מאוד חמור ותמציתי:

"מְכַשֶּׁפָה לֹא תִתְּיָה"⁹

¹ אבי"ע על דברים יח, י'

² רשי שם שם

³ רמבן שם שם

⁴ משנה שבת ח ו

⁵ רשי דברים יח, י'

⁶ סנהדרין דף סה' עמוד ב'

⁷ אבי"ע שם שם

⁸ מסכת כריתות, דף ג', עמוד ב'

⁹ שמות כ"ב, י"ז

היינו מצפים שהתורה תכתוב את האיסור באופן שנכתבים איסורי תורה: "לא תכשף" כמו איסורי עשרת הדיברות למשל. בדרך כלל נאמר האיסור על מעשה, ואחריו העונש למי שעושה את המעשה. אלא שבאיסור הראשון על הכישוף, התורה לא אומרת לנו שאסור לכשף, אלא מפרטת ישר את העונש: אם יש מכשפה צריך להרוג אותה. זאת דרך לא אופיינית לתורה להודיע על איסור, ומכאן אנחנו משערים שמדובר באיסור מאד חמור.

במסכת סנהדרין דף סז ע"א, התלמוד מנסה להסביר את השימוש במלה מכשפה למרות שהכוונה היא לשני המינים:

תנו רבנן מכשפה אחד האיש ואחד האשה אם כן מה תלמוד לומר "מכשפה" מפני שרוב נשים מצויות בכשפים

הגמרא מוסיפה על האיסור ואומרת שאמנם כתוב "מכשפה" בנקבה, אך האיסור תקף גם על הנשים וגם על הגברים. אלא כתוב "מכשפה", כי הכישוף זו מלאכה שבעיקרה נעשית על ידי נשים.

פירוש נוסף הוא ש"מכשפה" הוא שם כולל למעשה כישוף כמו "דגה"¹⁰

ניחוש ועונות

סוג האיסור השני מופיע בפעם השנייה שבה התורה אוסרת על עיסוק במזלות ועתידות:

ויקרא י"ט, כ"ו:

לֹא תֹאכְלוּ עֲלֵהֶם לֹא תִנְחָשׁוּ וְלֹא תַעֲוִנוּ

פרשני המקרא ניסו לתת הסברים אפשריים לפסוק הזה. רש"י ואבן עזרא אומרים שיש הפרדה בפסוק בין האיסור על אכילת הדם, לבין האיסור על ניחוש ועונות. לפי פירושם הניחוש והעונות הם דרך שבה מגלים את העתיד על ידי שימוש בטבע. רש"י מפרש שהניחוש קשור בשימוש בעופות ובחולדות. אבן עזרא טוען שהשימוש בניחוש ובעונות היא תיעול דרך הטבע כדי לגלות עתידות. לעומתם, הרמב"ן טוען שיש קשר בין שני חלקי הפסוק ושאכילת הדם קשורה לניחוש ולעונות. לפי פירושו, הניחוש והעונות נעשו על ידי שימוש בדם החיה.

אובות וידעונים

בהמשך הפסוקים יש איסור ישיר לפנות לאובות ולידעונים, אך לא נאסר על המעשה עצמו.

ויקרא י"ט, ל"א:

אֲלֵתֶּפְנוּ אֱלֹהֵי־אֲבֹתַי וְאֱלֹהֵי־עֲנִים אֲלֵתֶּבְקֶשׁוּ לְטִמְאָה בָּהֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

לפי רש"י קיים הבדל בין אובות לידעונים. רש"י מסביר שההבדל ביניהם הוא מהיכן עולה הדיבור. "אובות" הם בעלי האוב, פיתומים- "אשר מדבר משחיו אך שפתיו אינן זזות". "ידעוני", מכניס לפיו עצם של חיה מוכרת, והעצם מתחילה לדבר. האבן עזרא מפרש רק את המושג "ידעונים". לדבריו הידענים הם "יודעי עתידות" כלומר מגלי עתידות.

בפרק הבא בספר ויקרא מתואר העונש על מעשי האוב והידעונות.

ויקרא כ', כ"ז

¹⁰ ר' יונה אבן ג'נח

וְאִישׁ אִוְיָאֵשָׁה כִּי־הָיָה בָּהֶם אָוֶב אִזּוֹ יִדְעֵנִי מוֹת יוֹמְתוֹ בְּאָבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם :

בניגוד להתייחסות התורה ל"כישוף" כאל מקצוע נשי, בסוגי מעשים אלו התורה פונה מראש אל שני המינים להבהיר שלא יהיה אפילו ספק במי מדובר, נשים וגברים כאחד, וכן דבריו של האבן עזרא. לעומת זאת אדרת אליהו¹¹ והמלבי"ם¹² מפרשים את "ואיש או אישה" באופן שונה, לדבריהם אין מדובר בפניה לשני המינים אלא ל"טומטום ואנדרוגינוס", כלומר, אדם בעל שני איברי מין, ויכול להיחשב גם כזכר וגם כנקבה, ואדם ללא איבר מין המגדירו כזכר או נקבה.

קוסמים וקסמים

סיפור מקראי מפורסם על האיסור לבצע קסמים ולנחש הוא סיפורו של בלק ובלעם בספר במדבר פרשת בלק. בפרשת בלק אנחנו לומדים שאין "נחש וקסם" בישראל, דווקא מברכת בלעם.

במדבר כ"ג, כ"ג:

כִּי לֹא נִחַשׁ בְּנִעְקֹב וְלֹא קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל כְּעַת יֵאמָר לְנִעְקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מֶה פֶּעַל אֵל.

לפי רש"י על אתר בלעם מברך את ישראל בזכות העובדה שאין בהם מנחשים וקוסמים. רבי יוסף מפרש מסביר שהקב"ה מברך אותם ישירות דרך בלעם: אם יהיו קוסמים ומנחשים בישראל יאונה להם רע. ולכן ברכתו היא שלא יהיו קוסמים ומנחשים וכך לא יאונה להם רע.

מדרש תנחומא¹³ על אתר מסביר הסבר שלישי וטוען כי בני ישראל לא פונים אל המנחשים והקוסמים שהתשובות שלהם הן תשובות שקריות. ויש להם חלופה אחרת, לגשת אל הקב"ה ולבקש ממנו עצות.

איסור המעשים בכניסה לארץ.

נחזור אל הפסוק שהתחלנו בו כדי להעלות עניין נוסף.

דברים, יח', טי-יג':

"כִּי אֵתָהּ בָּא אֶלְיָהָ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִ' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם: ... כִּי־תוֹעֲבֹת הִ' כָּל־עֲשֵׂה אֵלֶּה וּבְגִלְלֵי הַתּוֹעֲבֹת הָאֵלֶּה הִ' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךְ: תָּמִים תִּהְיֶה עִם הִ' אֱלֹהֶיךָ"

ישראל "עם העבדים", עומדים להיכנס לארץ כעם עצמאי. הקב"ה חושש שישראל יתבוננו סביבם וילמדו מהגויים מה ההתנהגות המקובלת על העמים החופשיים. התנהגות זו אסורה על העם היהודי הצעיר. ולכן, הקב"ה לא מסתפק בציון המעשים האסורים, אלא מדגיש את ההקשר שלהם- מעשי הגויים שאתם הולכים לראות, הינם תועבות, ואסורים עליכם. מסיבה זו הגויים נענשים ומאבדים את הארץ וישראל נכנסים במקומו. באותה הזדמנות הוא גם מזהיר אותנו שלא ננהג כמוהם: השאיפה של עם ישראל היא להתרחק מהם ולהיות תמימים עם ה'.

לפי רש"י על הפסוק הדרישה להיות תמים ולא לנסות לגלות את העתיד: "תמים תהיה עם ה' אלהיך" – התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות ואז

¹¹ ר' אליהו בן שלמה זלמן על שמות כב', יז'

¹² מלבי"ם על שמות כב', יז'

¹³ מדרש תנחומא על בלק יד', א'

תהיה עמו ולחלקו. לפי הרמב"ם, ההתעסקות עם ניחוש וכישוף אסורה לבני ישראל מסיבה שונה ואתיחס לכך בהמשך¹⁴.

לסיכום, קיימים שבעה סוגי מעשים על-טבעיים המפורטים בתורה ומחולקים לשתי קטגוריות: הראשונה, - גילוי עתידות, שאינה גורמת לשינוי בטבע, (קוסם קסמים, כישוף ועינון). והשניה מעשי כישוף המתאפיינים בשינוי חוקי הפיזיקה והתנהגות באופן על-טבעי. (אוב וידעוני, ניחוש, דרישה אל המתים וחבירת חבר). המכנה המשותף לכולם הוא שהמעשים לא טבעיים כלומר משנים את יצירתו של הקב"ה בעולם. המעשים מוגדרים כ"תועבות הגוים", שהעונש עליהם הוא מוות, ומי שמתרחקים מאותם מעשים מתברכים על ידי הקב"ה.

¹⁴ הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם, פרק יא' הלכה טז

פרק ב: "תמים תהיה עם ה' אלהיך"

סיפורי התנ"ך מלאים במעשי קסם ועל טבעי (משה והחרטומים, שאול ובעלת האוב...). בפרק זה אנסה לענות על השאלה מדוע התורה אוסרת על המעשים העל-טבעיים?

הרמב"ם מתייחס אל סיבת האיסור ומפרש את המעשים כדברי כזב:

"ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו', כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינן אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלימה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ה' אלהיך."¹⁵

הרמב"ם טוען שהכישוף הוא דבר הבל ושקר, ולא ראוי לישראל החכמים שיאמינו בדברים האלה, ומי שמאמין בדברים האלה הוא "מחוסר דעת", ומכליל ביניהם את הנשים והקטנים, ומי שהוא "בעל חכמה" יודע שאלו דברי הבל שעלולים להוביל לנטישת דרך האמת.

לעומתו, הרמב"ן מתייחס למעשים כאל דברים שיכולים אמת, ולכן טעם האיסור שלו שונה:

"ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ_שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו, ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש, שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך, אבל הנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה..."

"וטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך: שנייחד לבבנו אליו לבדו, ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש העתידות, מנביאיו או מאנשי חסידי רצוני לומר אורים ותומים. ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם, ולא נבטח שיבואו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים, כי הוא א-הי הא-הים עליון על הכל היכול בכל, משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו_מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. ונאמין שכל הבאות תהיינה כפי התקרב האדם לעבודתו. ולפיכך אחר אזהרת שאלת העתידות מקוסם ודורש בעד החיים אל המתים אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה, ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע."¹⁶

הרמב"ן מעלה טיעון אחר. לישראל יש את הנבואה והאורים ותומים, שהם דברי אלוהים חיים. לכן לא צריכים לסמוך על מגידי העתידות שאינם נביאי ה'. אם אנחנו נאמין לנביאי ה', לא רק שנדע את האמת, אלא גם נתקרב לה' כי נדע שהכל בידי שמיים.

¹⁵ הלכות עבודת כוכבים וחוקותיהם, פרק יא' הלכה טז

¹⁶ דברים יח, יג ד"ה "וטעם תמים"

יש הבדלים בין הפרשנים השונים שראינו לגבי היחס לכוחות העל-טבעיים. הרמב"ם טוען שכישוף אינו קיים בכלל והכל הבל ושקרים וגורמים לאדם להתרחק מהקב"ה. לעומתו הרמב"ן לא טוען שהכל שקר אלא הוא אומר שזו לא כל האמת והמעשה לא מדויק "שאין כל דבריהם אמת". רש"י לעומתם לא אומר אם לפי דעתו הכישוף הוא נכון או לא, הוא טוען שאיסור זה איסור ולא משנה מה הסיבה אנחנו צריכים לעמוד בו. (המקור לרש"י הובא בפרק הקודם)

בדברי ספורנו¹⁷ ניתן למצוא מעין דרך ביניים. לדבריו, האיסור נובע מכך ש'אין מזל לישראל' ולכן לא יתאמתו דברי הקוסמים, אך מדבריו עולה כי אמצעים אלו אמינים כאשר השימוש נעשה לצורך עמים אחרים:

ואתה לא כן נתן לך שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם¹⁸ אין מזל לישראל ספורנו מביא דרך שהקלה על האנשים לפתור את הקונפליקט האם יש ממש במעשים העל-טבעיים או לא. הוא טוען שהאיסור נובע מכך ש'אין מזל לישראל' ובגלל זה הכישוף שקר כדברי הרמב"ם אבל כאשר העמים האחרים רוצים להשתמש בכישוף יש בזה ממש כדברי הרמב"ן.

כמו כן, ספר החינוך בפרקים על שורשי המצוות טוען שהכישוף הוא דבר הבל. המקורות לספר החינוך מובאים להלן

מצווה רמט. "שלא לנחש"

"לפי שעניינים אלה הם דברי שיגעון וסיכלות גמורה, ולעם קדוש אמיתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר. ועוד שהם סיבה להדיח האדם מאמונת ה' יתברך ומתורתו הקדושה ולבוא מתוכם לכפירה גמורה, שיחשוב כל טובתו ורעתו וכל אשר יקרהו שהוא דבר מקרי, לא בהשגחה מאת בוראו, ונמצא יוצא בכך מכל עיקרי הדת"

ספר החינוך מסביר למה אסור לעונן בעקבות דברי הרמב"ם. הוא טוען שהניחוש הוא דבר שגוי ואף בכלל לא אמיתי, וזה לא יאה שעם קדוש כמו ישראל יינהג בדברי שקר כאלה. ועוד יותר הוא מוסיף ואומר שהניחוש יכול להרחיק אותם מה' כי הם יחשבו שלא הכל בידי שמיים אלא בידי המזל, ושה' רוצה את טובתנו ויימנע ממנו לעשות מעשים אלה.

מצווה רנ. "שלא לעונן"

שלא לעונן, שנאמר "ולא תעוננו" (ויקרא יט, כו). ופירוש העניין כמו שאמרו בספרא (שם) שהוא לשון "עונה", כלומר שלא נקבע עונות לומר: שעה פלונית טובה לעשות בה מעשה פלוני, ויצליח כל העושה אותו באותה שעה, והעושה אותו בשעה פלונית לא יצליח, כמו שיאמרו המהבילים בעלי הכישוף. ונכפל הלאו בזה העניין בסדר שופטים דכתיב שם "לא ימצא בך וגו' מעונן" (דברים יח, ב).

משרשי המצווה מה שכתבנו בלאו דמנחש בסמוך. עוד הפסד גדול מאוד נמצא בזה, לפי שישבו אצל ההמון והנשים והנערים העניינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים, ויערב לדעותם לקבל הנמנע, והיותו אפשר מבלתי היות העניין נס מאת הבורא, ואולי יצא להם מזה סיבה רעה לכפור בעיקר והכרת נפשם"

¹⁷ ספורנו דברים י"ח, י"ד

¹⁸ דברים י"ח, י"ד

מכאן והלאה הסיבות לשאר האיסורים בספר החינוך (תק"א-תקט"ו) חוזרות על עצמן.

אסכם :

בתשובה לשאלה למה התורה אוסרת את המעשים העל-טבעיים, מפורטות שתי סיבות מרכזיות :

1. העם היהודי הוא עם קדוש ואל לו להתעסק עם דברי הבל ושקר כמעשי הכישוף השונים.
2. מעשי הכישוף והעיסוק בעל טבעי עלולים להוביל את האנשים לחשוב כי העוסקים במעשים אלו הם אלו שמביאים את הנס או העל טבעי, ועל כן עלולים להגיע לאובדן האמונה בקב"ה.

אם כך, מתי מותר לפנות אל מגידי העתידות ומעשים אחרים?

1. נביאי ה' הם מוסרי דבריו של הקבה, לכן דבריהם אמת, ושמיעתם מחזקת את האמונה בקב"ה
2. מעשי רפואה לא נכללים המסגרת עולם הכישוף כי הם לתועלת האדם.

עד כה עסקנו בהסברים מדוע אסור לעסוק בסוג הראשון של שימוש בכוחות על-טבעיים שהוא גילוי עתידות. כעת אתייחס לסוג השני אותו הזכרתי בסוף הפרק הקודם והוא שינוי הטבע בעזרת כוחות. ספר החינוך, הרמב"ם והרמב"ן מתייחסים לשניהם יחד אך נראה את הנושא השני בנפרד כעת.

ספר החינוך מפרש את עניין המכשפה מכיוון שזה מסביר גם כן מדוע היה חשוב לאסור זאת וכיצד זה מועיל לעבודת ה' :

מצווה סב. "שלא להחיות מכשפה"

"ועל כן צטוינו לסלק מן העולם המשתדל בזה, לפי שהוא בא כנגד חפץ השם, שהוא חפץ בישונו, ושיתנהג הכל בדרך הטבע שהוטבע בתחילת הבריאה, וזה בא לשנות הכל. ועניין הכישוף הוא לפי דעתי כן, שהשם ברוך הוא שם בתחילת הבריאה לכל דבר ודבר מדברי העולם טבע לפעול פעולתו טובה וישרה לטובת בני העולם אשר ברא, וציווה כל אחד לפעול פועלו למינהו.

וממשיך ספר החינוך לפרט במצווה זו :

זהו אמרם זכרונם לברכה דרך כלל (שבת סז ב) כל שיש בו משום רפואה, אין בו משום דרכי האמורי. כלומר אין לאוסרו מפני צד כישוף, אחר שיש תועלת בו מצוי בנסיון באמת אין זה מן הצדדין האסורין, כי לא נאסרו רק מצד הנזק שבהן.

לפי ספר החינוך, ה' ברא את העולם בצורתו המושלמת ובדרך הטובה והקלה ביותר לבני האדם. על כן האנשים אשר משנים את הטבע, הולכים נגד רצון ה'. לדבריו דבר אחד יוצא מכלל זה והוא כל ענייני הרפואה שבאים לתועלת האדם ולא להזיק.

רמב"ן לעומת זאת מסביר כיצד שינוי הטבע מערער את יסוד האמונה בקב"ה :

אבל ההנהגה הפשוטה אשר במהלכה הוא חפץ הבורא יתברך אשר שם בהם מאז וזה היפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם (חולין ז) שהם מכחישים פמלייא של מעלה לומר שהם היפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמלייא בצד מהצדדין ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם למנהגו ולטבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי איסור הכלאים כי יבואו מן

ההרכבות צמחים יעשו פעולות נכריות יולידו שינויים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שינוי ביצירה¹⁹.

כלומר הרמב"ן טוען כי מעשי הכישוף מכחישים את אמיתותו של הקב"ה מכיוון שהמעשים העל טבעיים הם מעשים ששייכים לעולמות עליונים, ואינם קשורים לבני האדם. בני האדם צריכים להתרכז בטבע בהנהגה הטבעית.

בהלכות יסודי התורה הרמב"ם מבחין בין הגדת עתידות שהיא מאת נביאי ה' ועל פי דבר ה' לבין הגדת עתידות אסורה של מי שאינו שליח ה'. הוא מסביר שדברי הנביא יתקיימו במלאום וכך נדע שהוא שליח ה' ואילו המנחשים וכו' אין דבריהם מתקיימים במלאם או בכלל²⁰.

הנביא אפשר שתהיה נבואתו לעצמו בלבד להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד שידע מה שלא היה יודע מאותן הדברים הגדולים ואפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה לכוון אותם ולהודיעם מה יעשו או למונעם ממעשים הרעים שבידיהם וכשמשלחים אותו נותנין לו אות ומופת* כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה ואח"כ בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון.

*אות ומופת - מעשה ניסים, הדומים לכישוף ואחיזת עיניים²¹.

אסכם :

ישנם שני סוגי כוחות על טבעיים שהתייחסנו אליהם בפרק זה וכיצד פרשני המקרא הבינו אותם ואת איסוריהם.

כל ענייני העתידות, העוננות והניחוש הם שקרים על פי הרמב"ם וספר החינוך או מכחישים את הקב"ה ופוגעים באמונה על פי הרמב"ן. הסוג השני של הכישוף הקשור לשינוי הטבע או חוקי הפיזיקה נאסר בגלל הערעור באמונה בקב"ה או בעולמו של הקב"ה.

בכל מקרה האיסור על מעשי הכישוף והנסיון לחזות את העתיד פוגמים בעיקר באמונה.

¹⁹ רמב"ן, דברים יח, ט

²⁰ הלכות יסודי התורה פרק ב', הלכה ח"

²¹ ביאור הרב עדין שטיינזלץ על המקום

פרק ג': המזל לא שולט בישראל

בפרק זה אנתח סיפורי כישוף המופיעים בקאנון היהודי. נעזרתי בחומרים שנאמרו בכנס "מרבח נשים - מרבח כשפים" ובו השתתפתי, שהתקיים בבר אילן בתאריך 8.3.2022. (ראו נספח)

אענה על השאלות: מדוע למרות האיסור המפורש בתורה יש מנהיגים יהודיים שנעזרים במעשים על-טבעיים? האם הדמויות מקבלות עונש על מעשיהם או שלעיתים מעשי הכישוף מתקבלים בהבנה? האם ובאיזו דרך הדמויות בסיפורי הכישוף בתנ"ך משרתים את ערכי התורה?

כשאנחנו חושבים על מעשי הכישוף בתנ"ך, הסיפור הראשון שעולה הוא סיפורו של שאול עם בעלת האוב²²: הסיפור פותח בתיאור מותו של שמואל ובאותו הפסוק "ושאול הסיר את האובות והידעונים מהארץ". שאול עומד לפני מערכה מול הפלישתים, חרד מפני מחנה פלישתים, שואל את הקב"ה במספר ערוצי קבל מידע מקובלים בתקופה: חלומות, אורים ונביאים, אך הקב"ה לא עונה לו. בצר לו הוא מחפש את התשובה אצל "אשת בעלת אוב", מתחפש ומגיע אל האשה בלילה. בעלת האוב שלא מזהה את שאול, מסרבת תחילה כי חוששת לחייה "אתה ידעת את אשר עשה שאול...". שאול נשבע בשם ה' שלא יאונה לאשה דבר, היא נענית לו ומעלה את שמואל באוב. ומיד מזהה גם את שאול המחופש. "למה רימינני כי ואתה שאול". שאול מרגיע אותה ומבקש ממנה להמשיך בעבודתה. בהמשך הסיפור מתואר כעסו של שמואל על שאול שהעלה אותו באוב, ומתאר לו את מה ששאל כבר יודע, "ה' סר מעליך... ויקרע ה את הממלכה מידיך ויתנה לרעך דוד". תוצאת המערכה מול הפלישתים תהיה הפסד לשאול וישראל.

מיד בסיום דבריו של שמואל הסיפור ממשיך ומגלה לנו את פניה של בעלת האוב כאשה רגישה וטובת לב ומכניסת אורחים, היא מזהה את מצוקתו של שאול, מפצירה בו לאכול ומיד זוכת זבח ומכינה עבורו מצות "ותמהר ותזבחהו ותיקח קמח ותלש ותופהו מצות". הסיפור מסתיים ביציאתם הבהולה של שאול ועבדיו עוד באותו הלילה. מיהרה בהכנות כדי שיספיקו לצאת מביתה לפני הבוקר.

השאלה המרכזית המתעוררת: האם הסיפור הוא הוכחה לאמיתות של מעשה העלאת האוב או שמדובר באחיזת עיניים ושקר.

המפרשים חלוקים בדעותיהם לגבי האם שמואל אכן הועלה באוב או שהיה דבר הבל, ובכל מקרה אומרים שני דברים: 1. הקב"ה החיה את שמואל, 2. שמואל התגלם בדמות שד.

בפירושו של רד"ק (רבי דוד קמחי)²³ מתואר דרך עלייתו של שמואל באוב שהייתה שונה מהדרך הרגילה, כלומר הוא תומך בטענה שהאוב היה אמת והתרחש. בהמשך הוא מביא את דבריהם של הגאונים רב סעדיה גאון, רב שמואל בן חפני ורב האי גאון שטוענים שבעלת האוב לא העלתה בעצמה את שמואל, היא עשתה דברי כזב והיתול, אלא הקב"ה החיה את שמואל כדי לדבר אל שאול. (נשאלת השאלה למה לא ענה לו לפני כן. בחלומות באורים ונביאים) כלומר הגאונים תומכים בהשערה שמעשי האוב הוא שקר.

רד"ק עצמו לא מסכים איתם וטוען שתי טענות: אם הקב"ה רצה לדבר עם שאול למה היה צריך להחיות את שמואל ולא ענה לו לפני כן כששאל שאל אותו באורים ונביאים וחלומות. טענה שניה אם היה כאן מעשה רמיה, איך שאול המלך החכם לא זיהה אותו.

²² שמואל א, כח

²³ רד"ק שמואל א פרק כח

אברבנאל, בפירושו במקום, הציג אף הוא את פירושיהם השונים ודחה אותם בטענה כי דבריהם סותרים את דברי חז"ל, מחד, ואינם מתיישבים עם השכל.

סיפורי אליהו ואלישע

למרות שהתורה אסרה על כישוף ועל קסם, סיפורי אליהו ואלישע הם אולי הסיפורים הבולטים ביותר בתנך שמספרים על נביאים שהשתמשו בכישוף ובקסם ולא נענשו על כך. שני הנביאים מבצעים מעשי ניסים ונפלאות החל בהצלה מרעב וכלה בריפוי חולים והחייאת המתים.

כדי להבין טוב יותר את הקונפליקט המתואר, אשווה ואתח את הסיפורים המתארים סיפורים אלו במקרא. הסיפורים להלן אינם מופיעים בהכרח בסדר כרונולוגי אלא משווים בין הנביאים שחולקים סיפורים דומים. לאחר הטבלה, אתייחס למסרים העולים מהסיפורים וכיצד משתמש המקרא בסיפורים אלו כדי להעביר מסר אמוני

אליהו	אלישע	הסבר והשוואה
<p>"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵהוּ הַתְּשֻׁבִי מֵתְשֻׁבִי גִלְעָד אֶל אַחְזָב חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו, אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי."²⁴</p>		<p>אליהו שולט בטבע ומחליט מתי ירד גשם.</p> <p>הדעות חלוקות באשר לשאלה האם דבריו של אליהו מציגים אותו או את אלוהים כשולט על הבצורת, מכיוון שלא נזכרה נבואה ישירה לאליהו בנושא זה.</p>
<p>וַיִּקַּח אֱלֹהֵהוּ אֶת-אֲדָרְתוֹ וַיִּגְלַם וַיִּכֶּה אֶת-הַמַּיִם, וַיַּחֲצוּ הַנָּהָ וַהַנָּהָ; וַיַּעֲבְרוּ שְׁנֵיהֶם, בְּחַרְבָּה. וַיְהִי כְעֶבְרָם, וַאֲלֵהוּ אָמַר אֶל-אֱלִישֶׁע שְׂאֵל מָה אַעֲשֶׂה-לָּךְ, בְּטָרָם, אֶלְקַח מֵעִמּוֹד²⁵</p>	<p>"וַיִּקַּח אֶת-אֲדָרְתוֹ אֶלְהוֹ אֲשֶׁר-נִפְלָה מֵעֲלָיו וַיִּכֶּה אֶת-הַמַּיִם וַיֹּאמֶר אֵיךָ יִהְיֶה אֱלֹהֵי אֱלֹהֵהוּ אִף-הוּא וַיִּכֶּה אֶת-הַמַּיִם וַיַּחֲצוּ הַנָּהָ וַהַנָּהָ וַיַּעֲבֹר אֱלִישֶׁע."²⁶</p>	<p>אליהו מכה באדרתו במים, והמים נחצים לשניים.</p> <p>אלישע חוצה את נהר הירדן על ידי כך שהוא לוקח את אדרתו של אליהו ומכה בנהר.</p> <p>השימוש באדרת של אליהו על ידי אלישע מלמדת שייתכן ובתחילת דרכו אלישע לא היה בטוח בכוחו.</p>

²⁴ ספר מלכים א', פרק י"ז, פסוק א'.

²⁵ ספר מלכים ב', פרק ב', פסוקים ח-ט

²⁶ ספר מלכים ב', פרק ב', פסוקים יד'.

הסבר והשוואה	אלישע	אליהו
<p>אליהו מבטיח לאישה האלמנה שלא יחסר לה שמן וקמח. אלישע הופך נזיד מורעל לאכיל הסיפורים הדומים מבליטים את השונה: אליהו מביא את דבריו של הקב"ה ואלישע פועל עצמאית.</p>	<p>"ויאמר וקחו-קמח וישלדו אלו-הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר."²⁸</p>	<p>"כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תתן- (תת-ה' גשם על-פני האדמה."²⁷</p>
<p>אלישע מציף גרזן על ידי השלכת מקל למים. המעשה נעשה ללא סיבה דתית נראית לעין</p>	<p>"ויאמר איש-האלהים אנה נפל וינראהו את-המקום ויקצב-עץ וישלדו-שמה וינץף הברזל."²⁹</p>	
<p>אליהו מתפלל והקב"ה נענה ומחייה את הילד של האישה האלמנה. אלישע מבטיח לאישה השונמת בן ללא מעורבות של הקב"ה. כשנדרש להחיות את הבן המת, הוא מבין שהוא חייב להתפלל וכך מחיה את בן האישה השונמת. שני הנביאים מתפללים לקב"ה, אין ביכולתם להחיות מתים.</p>	<p>"ויאמר למועד הזה כעת חיה את חבקות בן ותאמר אל-אדני איש האלהים אל-תכזב בשפחתי: ותתר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר-דבר אליה אלישע." ויבא, ויסגר הדלת בעד שניהם; ויתפלל, אל-ה'. ויעל וישכב על-הילד, וישם פיו על-פיו ועיניו על-עיניו וכפיו על-כפו, ויגהר, עליו; ויחם, בשר הילד.³¹</p>	<p>"וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש-הילד על-קרבו ויחי."³⁰</p>
<p>הקב"ה מנחה רק להראות אל אחאב ואילו אליהו יוצר מופע קסמים שלם.</p>		<p>ודבר-ה' היה אל-אליהו, בשנה השלישית לאמר לך הראה אל-אחאב, ואתנה מטור על-פני האדמה" "ותפל אש-ה' ותאכל את-העלה ואת-העצים ואת-האבנים ואת-</p>

²⁷ ספר מלכים א', פרק י"ז, פסוק יד.

²⁸ ספר מלכים ב', פרק ד', פסוק מא'

²⁹ ספר מלכים ב' פרק ו' פסוק ו'

³⁰ ספר מלכים א', פרק י"ז, פסוק כב'

³¹ ספר מלכים ב', פרק ד'.

הסבר והשוואה	אלישע	אליהו
		הַעֲפֹר וְאֶת-הַמִּים אֲשֶׁר-בַּתְּעֹלָה לַחֲכָה. ³²
<p>אליהו נפגש עם אחאב כמצוות ה' והבצורת פסקה.</p> <p>אלישע מסרב לרפא את נעמן בעזרת כישוף ומנחה אותו לפעול במצוות ה' כדי להרפא.</p> <p>שני הנביאים מרפאים בעזרת המים כמצוות ה'.</p>	<p>"וַיִּשְׁלַח אֱלֹהֵי אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הַלֹּדֶד וְרַחֲצֵתָ שְׂבַע-פְּעָמִים בְּיַרְדֵּן וְיָשָׁב בְּשַׂרְךָ לָךְ וְיָטָהְרָה... וַיֵּרַד וַיִּטְבַּל בְּיַרְדֵּן שְׂבַע פְּעָמִים כַּדָּבָר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כַּבָּשָׂר נָעַר קִטֹּן וַיִּטָּהֵר. ³⁴</p>	<p>"וַיֹּאמֶר אֱלִיהוּ לְאַחָאָב, עֲלֵה אֲכַל וּשְׂתֵה: כִּי-קֹזֶל, הַמּוֹן הַגָּשָׁם. וַיַּעֲלֵה אַחָאָב, לְאֲכַל וּלְשִׁתּוֹת; וְאֱלִיהוּ עָלָה אֶל-רֹאשׁ הַכַּרְמֶל, וַיִּגַּהֵר אַרְצָה, וַיִּשָּׂם פָּנָיו, בֵּין בְּרָכּוֹ. וַיֹּאמֶר אֶל-נָעֲרוֹ, עֲלֵה-נָא הַבֵּט דָּרָךְ-יָם, וַיַּעַל וַיִּבֶט, וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה; וַיֹּאמֶר, שֵׁב שְׂבַע פְּעָמִים. וַיְהִי, בַּשְּׂבָעִית, וַיֹּאמֶר הִנֵּה-עָב קִטְנָה כְּכַף-אִישׁ, עֲלָה מִיָּם. ³³</p>
<p>אליהו גורם לשריפת שרי החמישים במעמד הוכחת הקב"ה כאל האמת.</p> <p>אלישע הורג את הילדים שלעגו לו.</p> <p>הכוח השורף של אליהו מיועד להוכיח את גדולת ה'.</p> <p>הכוח ההורג של אלישע מיועד להראות את עוצמתו ולהרתיע אחרים.</p>	<p>"וַיִּפְּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיִּקְלָלם בְּשֵׁם ה' וַתִּצְאָנָה שְׁתֵּים דָּבָים מִן-הַיַּעַר וַתִּבְקַעְנָה מִקֵּהם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם יְלָדִים. ³⁶</p>	<p>"הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן-הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֶת-שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים הָרִאשׁוֹנִים וְאֶת-חַמְשִׁיהֶם וְעַתָּה תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ. ³⁵</p>
<p>אליהו עולה בסערה השמימה.</p> <p>לאחר מות אלישע, שולחים גופה לקברו והאדם חוזר לחיים.</p>	<p>"וַיְהִי הֵם קִבְרִים אִישׁ וַהֲנֵה רָאוּ אֶת-הַגְּדוּד וַיִּשְׁלִיכוּ אֶת-הָאִישׁ בְּקִבְרֵי אֱלִישָׁע וַיִּלְךָ וַיִּגַע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת אֱלִישָׁע וַיְחִי וַיָּקָם עַל-רַגְלָיו. ³⁸</p>	<p>"וַיְהִי הַמָּה הַלְכִים הַלֹּדֶד וַדָּבָר וַהֲנֵה רֶכֶב-אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֱלִיהוּ בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם. ³⁷</p>

³² ספר מלכים א', פרק י"ח, פסוק לח.

³³ ספר מלכים א', פרק י"ח

³⁴ ספר מלכים ב', פרק ה' פסוקים י', יד'

³⁵ ספר מלכים ב', פרק א', פסוק יד'

³⁶ ספר מלכים ב', פרק ב', פסוק כד'

³⁷ ספר מלכים ב', פרק ב', פסוק יא'

³⁸ מלכים ב', פרק י"ג, פסוק כא'

אליהו	אלישע	הסבר והשוואה
		<p>אליהו הוא "בן אלמוות". הוא לא מת אלא נלקח במעשה על טבעי.</p> <p>מותו אלישע מתואר אולם גם לאחר מותו קיימים בעצמותיו כוחות על טבעיים.</p>

דמותו של אליהו כפי שמוצג בסיפורי אליהו היא דמות הקנאית לה', ברוב מעשי הניסים שלו הוא מזכיר את כבודו של ה', פונה אליו ומתפלל ואלוהים נענה לו במטר או באש. בסוף סיפורי אליהו, לאחר שאליהו הורג את נביאי הבעל באש מן השמים, ובורח מאיזבל למדבר, הקב"ה פונה אליו בשאלה "מה לך פה אליהו" תשובתו של אליהו היא "קנא קינאתי לה' ". ברגע פרטי זה של אליהו מול אלוהים, ה' מנסה ללמד אותו שחינוך לאמונה הוא תהליך, ולא יכול להישען על אירועי ניסים ושינוי כוחות הטבע. אליהו לא לומד וממשיך להגיד "קנא קינאתי" פעם נוספת. אלוהים מבין שאליהו לא מצליח לקבל את המסר ומנחה אותו לסיים את תפקידו ולבחור לו יורש. הקב"ה לא מעניש את אליהו במפורש אבל תגובתו חדה וחד משמעית, פעולות על טבעיות הן לא הדרך בה האדם צריך לפעול בעולם. לכן אליהו מסיים את תפקידו ואת חייו.

דמותו של אלישע לעומת זאת, נראית כדמות אגואיסטית ובעלת ביטחון בכוח הכישוף שלו. אולם מה שהחל כמעשי ניסים ונפלאות לטובתם של אלישע ואנשים בודדים ופרטיים, הופך לכישלון בסיפור החייאת בן האישה השונמית וההכרה בכך שגם באלישע היו כוחות מוגבלים ונדרשת תפילה לקב"ה. התיקון של אלישע הגיע בצורת ההתייחסות שלו לריפוי של נעמן שר צבע ארס. בסיפור זה אלישע בסך הכל מעביר את דבר ה' ומבין שהכוחות הם לא באמת שלו. בהמשך אלישע אף מסרב למנחתו של נעמן. בניגוד לאליהו אלישע מקבל ומפנים את המסר של הקב"ה, ואולי זאת הסיבה שנשאר בגופו קסם גם אחרי מותו.

סיפורי אליהו ואלישע מלמדים אותנו שני מסרים חשובים בנוגע ליחס למעשים העל-טבעיים: המסר הראשון הוא שדרך ההנהגה של ה' בעולם היא תהליכית. האמונה לא יכולה להתפתח ממעשים על טבעיים. המסר השני הוא שהאדם המאמין לא יכול לסמוך על עצמו בלבד. עיקר האמונה היא הבטחון בקב"ה מתוך ענווה.

סיכום עבודת החקר

התורה אסרה לעשות מעשי כישוף הכוללים שינוי הטבע וגילוי עתידות. סיבת האיסור כפי שעולה מהפרשנים, היא ששימוש בכוחות על טבעיים יוביל את האדם המאמין להתרחקות מהקב"ה, לעבודה זרה ולהליכה אחרי השקר. הסברים אלו מצאתי אצל הרמב"ם, הרמב"ן, ספורנו וספר החינוך. לעומת זאת הסיפורים בנביאים מצביעים על מציאות יותר מורכבת. המורכבות נובעת מכך שלמרות האיסור החד משמעי של התורה, מעשי הקסם והכישוף קיימים בעולם האמוני. ראינו זאת בסיפורי שאול אליהו ואלישע. סיפורים אלו נועדו כדי להעביר מסרים שמלמדים אותנו כיצד עלינו לנהוג כאנשים מאמינים: לא ברוח, לא ברעש, ולא באש ה' אלא בקול דממה דקה. עבודת ה' אינה זקוקה למעשי הקסם של שינוי הטבע, אלא לאמונה פשוטה בקב"ה

המסרים של ענווה, ואמונה תהליכית ככלי לעבודת ה' בעולם הרוח וכערך מוביל בעולם החול, מלווה אותי בסיום העבודה ורלוונטי עבורי גם בעולם המודרני שבו אני חיה היום.

תודות:

הרב אביה הכהן עזר לי להבין את מטרת האיסור דרך סיפורי אליהו ואלישע.
כנס "מרבח נשים מרבה כשפים" שהתקיים בבר אילן ובו השתתפתי עזר לי בהבנה מעמיקה של האיסור.
הרבנית רחל וכטפוגל ליוותה אותי בתהליך החקר.
ולבסוף הורי שתמכו בי ודחפו אותי לסיים את העבודה.

מקורות:

- אתר מקראנט <https://www.mikranet.org.il>
- אתר דעת <https://www.daat.ac.il>
- אתר ספריא <https://www.sefaria.org.il/texts>
- אתר מאגר ספרות הקודש <https://kodesh.snunit.k12.il/i/tr/t0101.htm>
- אתר 929 <https://www.929.org.il/p/home>
- אתר אוצר התורה <https://www.otzar.org.il>

נספחים

ראיון עם הרב אביה הכהן:

נגה: מהו כישוף בעיניך? למה נאסרו מעשי הכישוף בתורה?

הרב אביה: אם כישוף אסור כי הוא מוביל לעבודה זרה למה בעצם אוסרים על כישוף בכלל ולא רק על כישוף לצורך עבודה זרה? הכישוף מוביל את האדם העוסק בכשפים לגאווה. תחשבי למשל למה בני ישראל במדבר התלוננו מיד אחרי הניסים שנעשו להם? אספר משל: אדם עשיר הלך אל בנו ואמר לו שאם הוא ישיג דינר אחד, הוא יקבל את כל הירושה המשפחתית. הבן הלך לאמו לבקש דינר. כאשר הביא אותו לאביו, הוא זרק אותו מהחלון וביקש ממנו להביא דינר נוסף. הילד חזר לאימו וביקש ממנה עוד דינר וחוזר חלילה. בשלב מסוים אימו של הילד אומרת לו שהוא לקח מספיק דינרים ושהוא לא יקבל אחד נוסף. הילד מחליט לעבוד עבור דינר אחד וחוזר עם הדינר לאביו. האב ניסה לזרוק גם אותו מהחלון אך הילד עצר אותו ולא רצה שהדינר ייזרק. המסר של המשל הוא שאם בני ישראל יזכו לניסים בלבד, בלי להתאמץ, האמונה שלהם בקב"ה תהיה קלה, קל יהיה לוותר עליה. אך אם הם יעבדו קשה כדי להוכיח את האמונה שלהם, אז היא תהיה אמיתית וכנה.

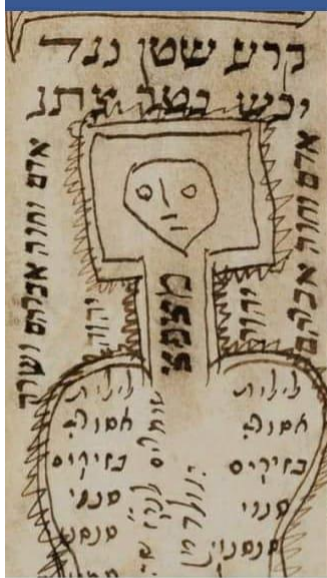
נגה: איך אפשר להסביר את העובדה שלמרות האיסור המפורש אליהו ואלישע, הקוסמים הגדולים של התנך, לא נענשו?

הרב אביה: ה' ניסה ללמד את אליהו ואלישע מסר. בשיחה בין אליהו לקב"ה במדבר, אלוהים שואל אותו "מה לך פה אליהו" תשובתו של אליהו היא "קנא קינאתי לה". ברגע זה, הקב"ה מלמד את אליהו שכוחו הוא לא בניסים, והעם לא יגבש אמונה אמיתית בדרכים ניסיות אלא ב"קול דממה דקה". קבלת האמונה היא תהליך והיא לוקחת זמן. אליהו לא מקבל את המסר ובתשובתו השנייה לשאלה "מה לך פה אליהו" הוא חוזר ואומר "קנא קינאתי לה". מרגע זה והלאה, הקב"ה מצווה עליו לסיים את תפקידו. אלישע לעומת זאת מקבל את המסר של הקב"ה. כאשר הוא שומע שהבן שנתן לאישה השונמית מת, הוא בגאווותו, מנסה להחזיר אותו לחיים. כשהוא לא מצליח הוא מבין שהוא צריך להתפלל לקב"ה ושה' אחראי על כוחותיו. בסיפור נעמן, אנחנו מבינים שאלישע הפנים את המסר שכוחו מוגבל ותלוי בקב"ה, כאשר הוא מסרב לעזור לנעמן בעזרת כוחותיו שלו ומסרב לקחת את מנחתו. אספר לך סיפור דומה שקרה לי בחיי הפרטיים: יום אחד גיליתי שבישיבה שבה לימדתי אחד התלמידים התעסק עם חומרים אסורים. הצוות רצה להוציא אותו מהישיבה אך אני לא הסכמתי, ולאחר תהליך ארוך הצלחתי לשקם אותו. לאחר זמן, רב מישיבה אחרת התקשר אלי ואמר לי שבישיבה שלו יש בחור עם סיפור דומה, והוא מבקש שאני אטפל בו. אני, עם גאווה בליבי מההצלחה הקודמת הייתי בטוח שאצליח גם הפעם. עם הבחור הזה לא הצלחתי והבנתי שהכוח שלי מוגבל ושלא הכל תלוי בי.

נגה: האם לדעתך האיסור על הכישוף רלוונטי גם היום?

הרב אביה: תחשבי על הקמיעות וחלק מהחסידויות. האם יש שם תלות באנשים שעושים ניסים? האם המעשים שלהם עלולים להוביל ל"עבודה זרה"?

נגה: תודה רבה היה מצוין.

הפקולטה
למדעי הרוח
אוניברסיטת בר-אילן

מרבה נשים מרבה כשפים?

מאגיה ומגדר בעולם היהודי

יום עיון לציון יום האישה הבינלאומי

יום שלישי | ה' באדר ב' תשפ"ב

8.3.2022 | בין השעות 16:00-19:30

אולם מוזיקה (1005)

אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן

לאורך השנים מתארת הספרות יחס של דיכוי, הדרה ופגיעה עקבית בנשים שהובילה לרמיסה של זכויות נשים בנימוקים של 'פוטנציאל לסכנה קיומית שאינה נגלית לעין'. אותה חרדת מוות מפני נשים הובילה, בין היתר, לפריחתו של מסחר פורה ב"מוצרי צריכה" הכולל חפצים, קמעות וחותמות להגנה ולשמירה מפני לילית, סממית, מבכלתא ואחיותיהן, כמו גם מפני נשים כשפניות.

בהרצאות שיתקיימו ביום העיון יציגו החוקרות והחוקרים טיפוסים נשים שתוארו כשדות, כמכשפות, כדמוניות, כפתייניות וכרצחניות לאורך ההיסטוריה, ואת הסכנות הנשקפות מהנשים הללו, עם התמקדות במורשת התרבותית היהודית. מתוך הסיפורים, נלמד להכיר סימנים המזהים את נוכחותן וכן נגלה מהן דרכי ההגנה מפניהן: לחשים, ברכות, השבעות וקמעות, כפי שנשתמרו על גבי קערות חרס, לוחיות מתכת, יריעות קלף ודפי נייר.

לסיום, נבדוק מהו פשר הפחד מפני נשים הקיים גם היום, כיצד הוא פוגע במעמד הנשים ובזכויותיהן במרחב הפרטי והציבורי ומה יחסה של התרבות המערבית היום אל אותן נשים מכשפות וכשפניות.

מארגני האירוע:

ד"ר דניאלה גורביץ', הרב תחומי במדעי הרוח, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' גדעון בוהק, פילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב

הקמיעות באדיבות ביל גרוס

'תנו רבנן: "מכשפה" - אחד האישי ואחד האשה, אם כן מה תלמוד לומר מכשפה? מפני שרוב נשים מצויות בכשפים' (סנהדרין סז ע"א), וכן נאמר: "מרבה נכסים - מרבה דאגה; מרבה נשים - מרבה כשפים" (מדברי הלל באבות ב, ז).

דימוי האישה כפוטנציאל דמוני בעל כוחות על טבעיים להרוס את חייו של הגבר מלווים את החברה מערש התרבות. מקובל, מהתנ"ך ועד ימינו, לקשר בין נשים לכשפים; זאת למרות, שעובדתית, רוב העדויות על עיסוק בכשפים לאורך ההיסטוריה מצביעות על גברים ולא על נשים, כמי שעסקו בפועל בכישוף.

בתרבות היהודית, לילית, אגרת בת מחלת, נעמה אם אשמדאי ואפילו מלכת שבא זוהו כנשים דמוניות שהמשותף להן הוא תיאורן כמחוללות כאוס וכמהוות סכנה לאנושות, כאשר "האנושות" מורכבת מגברים בחברה פטריארכלית הגמונית. בהשראתן, נפוצו בקהילות ישראל סיפורים על נשים מכשפות, תיאורי נשים שדות ויצורים היברידיים של אישה-חיה. תיאורי נשים ודימויי נשים מעוררי פלצות עומדים במרכזו של יום העיון.

biu.ac.il

משפיעים על המחר, היום.